

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αντονίνο Κολαγιάννι

Καθηγητής Κοινωνικής Ανθρωπολογίας
Πανεπιστήμιο της Ρώμης «Λα Σαπιέντσα»

Χαίρομαι πραγματικά που γράφω μερικές σελίδες προλόγου και σχολιασμού στο βιβλίο της αγαπημένης μου φίλης Χριστίνας, το οποίο τελικά -μετά από πολλά χρόνια προετοιμασίας και προβληματισμού- βλέπει το φως της δημοσιότητας τώρα. Επιτέλους ένα βιβλίο που βασίζεται σε μια σφαιρική θεώρηση της ανθρωπολογικής έρευνας: στη βάση μιας μακρόχρονης επιτόπιας έρευνας, που είναι πολύ σπάνιο σήμερα, και μιας παράλληλης και ολοκληρωμένης αρχειακής έρευνας για το μέσης-μακράς διάρκειας παρελθόν της περιοχής της νότιας Καλαβρίας που έχει οριστεί ως "Grecia Calabra" (Ελληνόφωνη περιοχή της Καλαβρίας), της οποίας το χωριό Γκαλλιτσιανό παρέμεινε σταθερά το κέντρο έρευνας.

Γνώρισα τη Χριστίνα Πετροπούλου το μακρινό 1983, όταν ήταν μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Παν/μιο της Ρώμης και έκτοτε παραμείναμε πάντα σε συνεχή επαφή και ανταλλαγή απόψεων, είτε μέσω επιστολών είτε εκ του σύνεγγυς στα πρόσφατα συνεχή ταξίδια της στην Ιταλία. Θυμάμαι τις ατέλειωτες και παθιασμένες συζητήσεις κάθε φορά που επέστρεφε στη Ρώμη από το "πεδίο", τις αφηγήσεις της για κάποιες αξέχαστες μορφές ορισμένων ηλικιωμένων ανθρώπων της κοινότητας του Γκαλλιτσιανού, οι οποίοι αργά -μέσα από πολλές δυσκολίες- την αποδέχονταν ως ένα άτομο που ενδιαφερόταν πολύ «να κατανοήσει» τον τρόπο που έβλεπαν τα πράγματα, τις ιδέες, τις εμπειρίες, τις μνήμες τους. Και κάθε φορά που επέστρεφε, μετά από μήνες, την υποδέχονταν με τη γενναιοψυχία και την περιέργεια των αγροτών και βοσκών, που στη Χριστίνα θύμιζαν εκείνους της αγροτικής Ελλάδας, από την οποία και η ίδια προερχόταν.

Στην μακρά πανεπιστημιακή σταδιοδρομία μου σπάνια γνώρισα νέους ανθρώπους τόσο πρόθυμους να ξαναδούν, να διορθώσουν, να συμπληρώσουν με νέες αναγνώσεις, νέες παρατηρήσεις και ερωτήσεις επί του πεδίου τις πρώτες καταγραφές και τα δεδομένα που κάθε φορά συγκέντρωναν. Αυτοί οι λόγοι μου επιτρέπουν να θεωρώ τη Χριστίνα Πετροπούλου ως την «πρώτη και καλύτερη από τις μαθήτρές μου». Αλλά και γιατί αναγνωρίζω ότι και εγώ επωφελήθηκα από τις μακρές και συνεχείς συνομιλίες μαζί της, από τις εμπειρίες της και τα δεδομένα της έρευνάς της.

Θυμήθηκα και εμπλούτισα τις μακρινές νεανικές μου μνήμες από την αγροτική Σικελία, κυρίως την αξέχαστη εμπειρία μου μιας σύντομης επίσκεψης στο Πάρκο του Ασπρομόντε από την πόλη της Μεσσήνης, όπου σπούδαζα στη δεκαετία του '60. Στο πλαίσιο αυτό, επισκέφτηκα για λίγες ώρες το Κοντοφούρι και στη συνέχεια το Γκαλλιτσιανό. Ένα υπέροχο ορεινό χωριό, όπου κατοικούσαν ελάχιστοι αγρότες και βοσκοί, ήρεμοι και αφοσιωμένοι σε χειρωνακτικές εργασίες, οι οποίοι μιλούσαν μια γλώσσα ακατανόητη από εμένα, που όμως είχε εμφανείς ομοιότητες με τα ελληνικά που είχα μάθει στο σχολείο. Η σύντομη αυτή επίσκεψη μου άφησε μια ζωντανή ανάμνηση εντυπώσεων, τις οποίες η επακόλουθη συνάντησή με την Χριστίνα και την έρευνά της ξύπνησε μέσα μου και τις εμπλούτισε.

Η μακράς διάρκειας έρευνά της, η οποία, όπως είπα, είναι πολύ σπάνια στον τομέα των μελετών μας, παρήγαγε εξαιρετικά οφέλη, όπως τη δυνατότητα διόρθωσης και συνεχούς ενσωμάτωσης των πληροφοριών που συγκεντρώνονταν, παρακολουθώντας τες μέσα από την διαδοχή των κοινωνικών και πολιτικών γεγονότων που αφορούν την περιοχή της έρευνας. Με βάση τη συλλογική μνήμη, η οποία συμπληρώθηκε με αρχειακό υλικό, ανακατασκευάστηκε πολύ καλά η ιστορία του χωριού αλλά και της ευρύτερης περιοχής. Έτσι, η συμμετοχική παρατήρηση, οι μακρές συνεντεύξεις με τοπικούς συνομιλητές και η καταγραφή των γεγονότων στο Ημερολόγιο πεδίου εμπλουτίστηκαν με μία σειρά από αναστοχασμούς και καταγραφές των υποκειμενικών πλευρών της έρευνας, δηλαδή της γνωσιακής και συναισθηματικής συμμετοχής της ερευνήτριας στις σταδιακές αλλαγές στη διάρκεια των χρόνων.

Η συνεισφορά στη γνώση της κοινωνικής ζωής των ανθρώπων της «Grecia Calabria» είναι πολύ σημαντική, ειδικά στον τομέα των οικογενειακών σχέσεων, της συγγένειας και του γάμου: συγγενικές ομάδες («ράτσες»), δεσμεύσεις μεταξύ συγγενών -στενών ή μακρινών-, επιλογή του συζύγου, προίκα, γάμοι μεταξύ ξαδέλφων ή χήρων. Αλλά το θέμα, στο οποίο η έρευνα της Χριστίνας προσφέρει πραγματικά μια μεγάλη και πρωτότυπη συνεισφορά, είναι αυτό της «ιστορικής κατασκευής της ταυτότητας» των «Ελλήνων της Καλαβρίας» και της θεμελιώδους σημασίας της γλώσσας, ως επίσημου οργάνου -εσωτερικού και εξωτερικού- της νέας συλλογικής συνείδησης που αναδείχθηκε στην περιοχή από τη δεκαετία του 1970. Η «αφύπνιση της Ελληνικότητας» είναι ένα φαινόμενο τεράστιας σημασίας: ομάδες αγροτικών και ποιμενικών πληθυσμών, κληρονόμοι μιας μακρινής ιστορικής κληρονομιάς, θεωρούμενοι γενικότερα, ακόμη και για τη γλώσσα τους (τα «γκρεκάνικα»), άτομα στιγματισμένα από μια «κοινωνική κατωτερότητα», μετατράπηκαν σιγά σιγά σε δικαιούχους μιας «ευγενούς πολιτισμικής κληρονομιάς», που ανάγεται στη «Μεγάλη Ελλάδα». Πρόκειται για ένα φαινόμενο μεγάλου ενδιαφέροντος, το οποίο έχει αντίστοιχα παραδείγματα σε άλλες περιοχές του κόσμου, όπου μειονοτικές ομάδες, που θα μπορούσαν να

αναγάγουν την προέλευσή τους σε μακρινές προευρωπαϊκές καταγωγές (για παράδειγμα, πολλές αυτόχθονες κοινωνίες της Λατινικής Αμερικής) και που ήταν επί μακρόν περιθωριοποιημένες και υποτιμημένες από τις ηγεμονικές τάξεις, μέσω της επανενεργοποίησης και της εκ νέου επεξεργασίας ορισμένων πολιτισμικών χαρακτηριστικών, μετατρέπονται σε "προστατευμένα" και επανεκτιμημένα κοινωνικά υποκείμενα. Στην περίπτωση της Grecia Calabria, η Χριστίνα παρατηρεί ότι η επανεκτίμηση των ελληνικών της Καλαβρίας και πολλών πτυχών του κοινωνικού και θρησκευτικού τοπικού πολιτισμού πραγματοποιήθηκε μέσω της ακαταπόνητης δράσης πολιτιστικών Συλλόγων, ομάδων καθηγητών Λυκείου, μακριά από τα βουνά του Ασπρομόντε -στο Ρήγιο και στην Αθήνα. Στη συνέχεια, μέσα από τη δράση των νέων που επέστρεφαν στους ηλικιωμένους συγγενείς των χωριών, προκλήθηκε σιγά σιγά ένα είδος «γλωσσικού νατιβισμού» που επεκτάθηκε προοδευτικά, ώστε η γλώσσα να επιτύχει επίσημη νομική αναγνώριση και οικονομική στήριξη εκ μέρους εθνικών και ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων. Σε μεγάλο βαθμό, όπως σωστά υποστηρίζει η συγγραφέας, πρόκειται για μια πολιτιστική απάντηση σε περιορισμούς και ανατροπές που προκαλεί η ομογενοποίηση και η παγκοσμιοποίηση, χαρακτηριστικά της σύγχρονης εποχής. Ως εκ τούτου, στις πρόσφατες επαναδιαπραγματεύσεις της ταυτότητας αυτής της περιοχής της Καλαβρίας άρχισαν να εμφανίζονται κατασκευές ενίοτε παραπλήσιες με ένα «μυθικό παρελθόν», που χαρακτηρίζεται από «καθαρότητα» και «αυθεντικότητα», εντατικοποιήθηκαν οι επαφές, οι ανταλλαγές και τα ταξίδια πολλών Καλαβρών στην Ελλάδα, σε συνεργασία με πολλούς ελληνικούς συλλόγους. Οι πρώτες επαφές με την Ελλάδα (στις αρχές της δεκαετίας του '70) επηρεάστηκαν από το πολιτικό καθεστώς της εποχής (τη δικτατορία των συνταγματαρχών), με την επακόλουθη εκμετάλλευση από ελληνικές εθνικιστικές οργανώσεις, οι οποίες για μια ορισμένη περίοδο μιλούσαν για ένα "αλυτρωτικό αίσθημα» «μακρινών Ελλήνων αδελφών της Καλαβρίας», από τους οποίους η «Μητέρα-Πατρίδα» απέστρεφε το πρόσωπο. Με το πέρασμα των χρόνων, κυρίως μετά την επίσημη αναγνώριση της γλώσσας, προέκυψαν και διαδικασίες φολκλοριοποίησης και μουσειοποίησης της ελληνόφωνης περιοχής. Το Γκαλλιτσιανό ονομάστηκε «Ακρόπολη της Μεγάλης Ελλάδας» ή «το πιο ελληνικό χωριό της Ιταλίας». Και αρκετά έργα «αιεφόρου ανάπτυξης» στην περιοχή χρηματοδοτήθηκαν από εθνικούς και διεθνείς οργανισμούς.

Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι, έστω και αν σε όλη αυτή τη διαδικασία είναι εμφανής μια εσκεμμένη και «συνειδητή κατασκευή» από τοπικούς διανοούμενους και πολιτικούς μιας "ταυτότητας εν μέρει αντιπαρατιθέμενης" στο παραδοσιακό πλαίσιο των αρχικών τόπων, η επιτυχία των πρωτοβουλιών δείχνει μια ισχυρή σύνδεση ανάμεσα στα χαρακτηριστικά και τις πολιτιστικές προσδοκίες ευρύτερων ομάδων Καλαβρών με απώτερες ελληνικές καταβολές, καθώς και στις λυτρωτικές προσδοκίες ατόμων περιθωριοποιημένων από τα φαινόμενα

του εκσυγχρονισμού. Έτσι, η Χριστίνα εντόπισε και μελέτησε ένα φαινόμενο που είναι πολύ συχνό στον σύγχρονο κόσμο, αυτό της αφύπνισης (σε μεγάλο βαθμό κατασκευασμένο και κατά κάποιο τρόπο "επινοημένο") και της κοινωνικο-πολιτιστικής δημιουργικότητας περιθωριακών ομάδων. Επιπρόσθετα, δεν πρέπει να μας εκπλήσσουν αυτές οι κοινωνικοπολιτισμικές διαδικασίες, ούτε να τις επικρίνουμε με ριζοσπαστικό τρόπο, καθώς ενίοτε συνδέονται με συγκεκριμένα συμφέροντα, ακόμη και οικονομικής-πολιτικής φύσης, συγκεκριμένων ομάδων. Στην πραγματικότητα, η πολιτιστική ιστορία της Ευρώπης είναι γεμάτη από παρόμοια φαινόμενα και διαδικασίες, οι οποίες αποκαλύπτουν τις στάσεις απέναντι στη δημιουργική και επεξεργασμένη εκ νέου δυναμική των κληρονομικών παραδόσεων, ώστε να προσαρμόζονται στις ανάγκες της σύγχρονης εποχής. Πράγματι, αν εμείς σήμερα ρωτήσουμε ανθρώπους άσχετους αλλά κοντινούς στην ελληνόφωνη περιοχή της Καλαβρίας, θα λάβουμε απαντήσεις που αποδέχονται τις αναφερθείσες διαδικασίες, αναγνωρίζοντας με σεβασμό την «ιστορικο-πολιτισμική διαφορά», εκτιμώντας ακόμη και το γεγονός ότι υπάρχουν «Εγγόνια του Ομήρου» στο εσωτερικό της σημερινής νότιας Ιταλίας.

Εν κατακλείδι, το βιβλίο της Χριστίνας Πετροπούλου αποτελεί μια άριστη συμβολή στις κοινωνικο-ανθρωπολογικές έρευνες στην περιοχή της Μεσογείου: για τη μελέτη μακράς διάρκειας, που χαρακτηρίζεται από σταθερό σεβασμό απέναντι στις τοπικές κοινωνικές καταστάσεις, ακόμη και αν κάποιος δεν τις συμεριζείται, για την παρουσίαση ενός παραδείγματος «σφαιρικής» και «πολυδιάστατης» έρευνας (επιτόπιες παρατηρήσεις, μακρές συνομιλίες με κοινωνικούς δρώντες, διαχρονικούς ελέγχους επαναλαμβανόμενους πολλές φορές, επομένως μια όχι συνήθη δυναμική και διαδοχική ανάλυση, καταγραφή της προφορικής μνήμης και σχολαστική ανάλυση των αρχειακών πηγών, προσοχή στα φαινόμενα της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης). Μια «ολοκληρωμένη», επομένως, προσέγγιση, των κοινωνικών καταστάσεων, στις οποίες η Ανθρωπολογία μπορεί να καταθέσει τη δική της θεμελιώδη συμβολή.

Ρώμη 2023